

ARTYKUŁY

Przesłano: 12-01-2023

Zaakceptowano do druku: 01-03-2023

OD AGRONOMII SPOŁECZNEJ, PRZEZ SYSTEM DORADZTWA ROLNICZEGO (FAS) DO SYSTEMU WIEDZY I INNOWACJI ROLNICZYCH (AKIS)

prof. zw. dr hab. Bogdan M. Wawrzyniak¹

Abstrakt: Opracowanie ma charakter przekrojowy, sięgające od przełomu wieków do dnia dzisiejszego. Scharakteryzowano w nim – w ujęciu historycznym – pojęcia stosowane w doradztwie rolniczym. Dla okresu międzywojennego przyjęto stosowanie terminologii „agronomia społeczna”, która w głównej mierze odbywała się siłami społecznymi. Po wojnie, większość badaczy uznała za właściwe przyjąć pojęcie „doradztwo rolnicze”, jako adekwatne do roli i pozycji służby rolnej, jej struktury i miejsca zatrudnienia, realizowanej przez różne urzędy i organizacje rolnicze. Przyjęcie przez Unię Europejską w 2003 r. Systemu Doradztwa Rolniczego w sposób wyraźny określiło zakres i metody doradzania, które były wdrażane przez kraje członkowskie, bez ingerowania w sposoby zatrudniania i wynagradzania. Wyższym etapem rozwoju doradztwa jest System Wiedzy i Informacji Rolniczej, który obejmuje swoim zakresem oddziaływanie wszystkich uczestników procesu doradzania, począwszy od nauki, poprzez doradców, organizacje i instytucje, po samych rolników.

Słowa kluczowe: agronomia społeczna, doradztwo rolnicze, System Doradztwa Rolniczego, System Wiedzy i Informacji Rolniczej

JEL: Q10, Y20

FROM SOCIAL AGRONOMY, THROUGH THE AGRICULTURAL ADVISORY SYSTEM (FAS) TO THE AGRICULTURAL KNOWLEDGE AND INNOVATION SYSTEM (AKIS)

prof. zw. dr hab. Bogdan M. Wawrzyniak¹

Abstract: The study is cross-sectional, reaching from the turn of the century to the present day. It describes - in historical terms - the terms used in agricultural advice. For the inter-war period, the terminology of social agronomy was adopted, which was mainly carried

¹ Emerytowany profesor Politechniki Bydgoskiej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (Bydgoszcz University of Technology) | ORCID: 0000-0002-5137-0509 | e-mail: bodan.waw59@interia.pl

out by social forces. After the war, most researchers considered it appropriate to adopt the concept of agricultural consultancy as adequate to the role and position of the agricultural service, its structure and place of employment, implemented by various agricultural offices and organizations. Adoption of the European Union in 2003 of the Agricultural Advisory System clearly defined the scope and methods of advisory, which was implemented by the member states without interfering with the methods of employment and remuneration. A higher stage of advisory development is the Agricultural Knowledge and Information System, which covers all participants in the advisory process, from science, through advisors, organizations and institutions, to farmers themselves.

Keywords: social agronomy, agricultural advisory, Agricultural Advisory System, Agricultural Knowledge and Information System

JEL Classification: Q10, Y20

1. Wstęp

Dzieje służby rolnej i doradczej mają długą tradycję, sięgającą ponad 150 lat historii, która przebiegała według trajektorii wznoszącej się i spadkowej. Kształtowana była przez pojawiające się nowe metody i sposoby funkcjonowania rolnictwa oraz polityki rolnej (uwłaszczenie, reformy rolne), zaś w polskich warunkach dodatkowo uwarunkowane były charakterem państwowości, będącej przez dłuższy czas pod zaborami.

Pierwsze osoby, których można nazwać instruktorami, pojawiły się pod koniec XIX wieku. Łączyły funkcje zawodowe z misją dzielenia się swoim doświadczeniem z najbliższym otoczeniem. Z chwilą pojawienia się towarzystw rolniczych i izb rolniczych, rosło przeświadczenie, że można niektórym osobom powierzyć zadanie instruowania, jako odrębną czynność zawodową.

Do pierwszych grup zawodowych związanych z poradnictwem można zaliczyć instruktorów mleczarstwa, hodowli bydła, koni czy weterynarii. Ciekawą postacią był prelegent wędrowny, który wygłaszał pogadanki rolnicze i odwiedzał gospodarstwa rolne. Rozwój ruchu oświatowego na wsi był jednym z ważniejszych czynników, które wpłynęły nie tylko na przybliżanie nowoczesnych sposobów gospodarowania, ale też na świadomość narodową.

Procesowi przechodzenia rolnictwa na tory gospodarki towarowej towarzyszyło zjawisko powstawania stacji doświadczalnych, które stanowiły istotne ogniwa kultury rolnej. Wokół stacji doświadczalnych gromadzili się okoliczni rolnicy, którzy na żywym przykładzie zmieniali swoje podejście do sposobów uprawy czy żywienia zwierząt.

2. Agronomia społeczna w okresie międzywojennym

Cechą charakterystyczną rozwoju doradztwa było, że równoległe ze wzrostem roli i pozycji instruktorów rolnych, podejmowano badania naukowe związane z znaczeniem tej postaci w środowisku wiejskim. Prace badawcze uwarunkowane były istniejącą sytuacją społeczno-gospodarczą kraju, związaną z pojawieniem się dużej liczby chłopów w związku z reformą gospodarczą i parcelacją majątków ziemskich, brakiem środków produkcji i kredytów, ograniczających rozwój gospodarstw rolnych. Notowano niski poziom wykształcenia podstawowego a nawet pewien stopień analfabetyzmu, które warunkowały sposób udzielania porad rolniczych.

Prace naukowe prowadzone były w dwóch ośrodkach – w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach oraz w SGGW w Warszawie, gdzie z inicjatywy W. Grabskiego powołano w ramach Zakładu Polityki Ekonomicznej – Sekcję Agronomii Społecznej. Było to pierwsze kształcenie instruktorów rolnych na poziomie akademickim.

W 1928 r. powołano Biuro Doksztalcania Instruktorów związane z Muzeum Przemysłu i Rolnictwa², które organizowało specjalne kursy dla instruktorów rolnych.

Biorąc pod uwagę ogół występujących czynników społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturowych i regionalnych, uznano za właściwe przyjąć adekwatną do panującej sytuacji nazwę - agronomia społeczna.

Według Grabskiego (1925) agronomia społeczna to nauka o społeczno-gospodarczych aspektach rozwoju rolnictwa, a jednocześnie działalność społeczna, oparta na prywatnych, samorządowych lub państwowych podmiotach. Agronomia społeczna to proces dostosowywania się gospodarstw chłopskich do warunków zewnętrznych oraz sposób organizowania produkcji w gospodarstwach chłopskich. Początkowo agronomia społeczna była traktowana jako część nauki z zakresu polityki agrarnej lub socjologii wsi, by potem stać się praktyką postępowania w zakresie upowszechniania wiedzy i postępu rolniczego (Grabski, 1925).

Według Bronikowskiego (1938) agronomia społeczna to wychowawczo-oświatowe oddziaływanie na rolników poprzez odpowiednie instytucje i działaczy, mających wspólnie z innymi środkami polityki gospodarczej, wpływać na podniesienie ludności rolniczej na wyższy poziom kultury materialnej, społecznej i duchowej (Bronikowski, 1938).

² Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie – zostało utworzone w 1875 r. z prywatnych funduszy arystokracji i ziemian. Gromadziło eksponaty związane z przemysłem i rolnictwem oraz popularyzowało wiedzę poprzez wystawy czasowe, a także działalność biblioteki i pracowni naukowych. Odgrywało rolę placówki naukowej i uczelni rolniczo-technicznej.

Agronomię społeczną autor ujmował syntetycznie w następujący sposób:

- agronomia społeczna jest jednocześnie nauką i celową działalnością praktyczną, stanowi więc część składową polityki gospodarczej państwa,
- agronomia społeczna powinna odegrać poważną rolę w pozaszkolnej oświacie rolniczej, a więc pełnić funkcje rekompensacyjne w stosunku do niedostatków rozwoju sieci i bazy szkolnictwa powszechnego i rolniczego,
- agronomia społeczna bazuje na czynniku społecznym, na organizacjach społecznych i samorządowych oraz na działaczach, którzy podejmują działalność w powiązaniu z inicjatywami państwa,
- chłop jest podatny na przyjmowanie postępowych metod produkcji wówczas, gdy do tego celu przygotowuje się grunt w postaci pracy oświatowo-wychowawczej i instruktorsko-upowszechnieniowej.

Miklaszewski (1933) twierdził, że pod pojęciem agronomii społecznej rozumiemy oddziaływanie państwa, samorządu, organizacji rolniczych oraz instytucji i osób prywatnych na rolników, w kierunku nauczania ich:

- samodzielnego myślenia kategoriami przyrodniczymi, techniczno-rolniczymi, ekonomicznymi i społecznymi, w niezbędnym dla rolnika zakresie,
- odpowiedniego stosowania w praktyce dnia codziennego zdobytych wiadomości oraz swoich własnych przemyśleń i spostrzeżeń (Miklaszewski, 1933).

Wojtysiak (1937) natomiast określał agronomię społeczną jako działalność polityczną obejmującą wszelkie prace oświatowe, zawodowe i gospodarcze, zmierzające do zorganizowania rolnictwa i utrzymanie produkcji rolnej na potrzebnym dla narodu polskiego poziomie ilościowym i jakościowym (Wojtysiak, 1937).

W okresie międzywojennym bardzo ważną rolę w upowszechnianiu wiedzy i postępu rolniczego spełniały stacje doświadczalne, stanowiące swoiste ogniska kultury rolnej. Stacje doświadczalne obok rutynowych czynności związanych z doświadczalnictwem ścisłym, prowadziły szeroko zakrojoną akcję oświatową i popularyzatorską. Akcje upowszechnieniowe obejmowały:

- wydawanie materiałów informacyjnych w formie ulotek, gazetek, biuletynów, komunikatów, itp.,
- urządzanie zjazdów instruktorów rolnych i nauczycieli niższych szkół rolniczych, na których zapoznawano z najnowszymi osiągnięciami nauki rolniczej,
- przyjmowanie wycieczek rolników zainteresowanych problematyką przeprowadzanych doświadczeń,
- inicjowanie zakładania demonstracji polowych w gospodarstwach chłopskich.

Patrząc na agronomię społeczną z dzisiejszej perspektywy, możemy powiedzieć, że wniosła ona określony wkład teoretyczny do problemów działalności służby

rolnej. Jako subdyscyplina nauk społeczno-rolniczych, powiązana z socjologią wsi i pedagogiką, wypracowała podwaliny do systemowego ujęcia agronomii społecznej. Z punktu widzenia praktycznego, kształtowała zasady funkcjonowania służby rolnej. Jednak w sytuacji dużego rozdrobienia rolnictwa, w wyniku przeprowadzanych reform rolnych, możliwość realnego oddziaływania – przy niskim poziomie personelu instruktorskiego, te możliwości były ograniczone (Wawrzyniak, 2003).

3. Kształtowanie doradztwa rolniczego w okresie odbudowy służby rolnej

W okresie powojennym Krajowa Rada Narodowa przyjęła w pierwszym okresie cały pakiet rozwiązań prawnych i instytucjonalnych istniejących w okresie międzywojennym, w tym regulacje dotyczące roli Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, sposobu funkcjonowania stacji doświadczalnych, hodowli zarodowej, itp. W tym, pakiecie były również izby rolnicze. Idea izb rolniczych polegająca na samorządności i dobrowolności, pozostawała w sprzeczności z powstającym państwem scentralizowanym i kierowanym przez jeden ośrodek decyzyjny. Stąd w ciągu roku izby rolnicze zlikwidowano i zorganizowano jednostkę organizacyjną pod nazwą Związek Samopomocy Chłopskiej. Związek powołano w celu organizowania wzajemnej pomocy i udzielania wsparcia w przeprowadzeniu reformy rolnej oraz osadnictwa na ziemiach zachodnich. Przeniesionym do Związku Samopomocy Chłopskiej instruktorom rolnym powierzano nowe zadania, daleko odbiegające od zasad upowszechniania postępu rolniczego.

Kolejne negatywne zjawiska, które zaciążyły na funkcjonowaniu służby rolnej należy wiązać z powszechną kolektywizacją rolnictwa (1949-1956). Pomaganie rolnikom indywidualnym stało w sprzeczności z akcją polityczną mającą na celu przyciąganie chłopów do spółdzielni produkcyjnych. Stąd wygaszano wszelkie formy wsparcia osobowego i rzeczowego, zaś formy propagandy rolniczej przeniesiono do państwowych ośrodków maszynowych. Dopiero poważny kryzys żywnościowy spowodował, że w 1954 r. ustanowiono bardziej decyzyjne powiatowe zarządy rolnictwa i powołano instruktorów rolnych, niosących pomoc rolnikom, którzy nie wstąpili do spółdzielni produkcyjnych. Z kolei przyjęcie jesienią 1956 r. postanowień o zmianie polityki rolnej, poprzez zaprzestanie forsowania uspołdzielczenia wsi, otworzyło możliwość powrotu do samorządności rolniczej, którą realizowano głównie poprzez kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich oraz zrzeszenia i związki branżowe w rolnictwie. Władze nie widziały możliwości powrotu do izb rolniczych.

Począwszy od 1957 r. notowano reaktywowanie służby rolnej nie tylko w kółkach rolniczych i związkach branżowych, ale także w przemyśle rolno-spożywczym, co obrazuje tabela 1.

Tabela 1

Służby rolne i doradcze według miejsca zatrudnienia

Lata	Miejsce zatrudnienia	Nazwa stanowiska
1944-1945	Izba rolnicza	instruktor rolny, Instruktorka wiejskiego gospodarstwa kobiecego
1946-1953	Związek samopomocy chłopskiej	instruktor rolny
1947-1956	Zakład mleczarski	inspektor mleczarstwa
1954-1956	Powiatowy zarząd rolnictwa	instruktor rolny, inspektor ds. rolniczej spółdzielni produkcyjnej
1956-1974	Rolniczy rejonowy zakład doświadczalny	służba doradztwa specjalistycznego ds. produkcji roślinnej i ds. produkcji zwierzęcej
1957-1960	Powiatowy związek kółek rolniczych	instruktor rolny
1957-1972	Spółdzielnia mleczarska	służba poradnictwa surowcowego
1957-1972	Związki i zrzeszenia branżowe	instruktor branżowy
1961-1967	Powiatowy związek kółek rolniczych	agronom gromadzki
1963-1967	Powiatowa rada narodowa	zootechnik gromadzki
1963-1972	Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”	organizator obsługi rolnictwa
1968-1972	Gromadzka rada narodowa	agronom gromadzki, asystent agronoma, zootechnik gromadzki, asystent zootechnika
1973-1981	Gminna rada narodowa	kierownik gsr, instruktor budownictwa wiejskiego, instruktor wiejskiego gospodarstwa domowego, instruktor melioracji i łąkarstwa, inspektor ds. gospodarowania ziemią
1975-1990	Wojewódzki ośrodek postępu rolniczego	specjalista zakładowy, kierownik rejonu
1991-2004	Ośrodek doradztwa rolniczego	specjalista, doradca
2004 - obecnie	Wojewódzki ośrodek doradztwa rolniczego	specjalista, doradca

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe zestawienie pozwala na wyodrębnienie przynajmniej trzech głównych okresów kształtowania służby rolnej i doradczej. Pierwszy okres obejmujący lata 1944-1956 należał do najmniej poznanego sposobu funkcjonowania służby instruktorskiej, ponadto często spełniała ona role polityczno-propagandowe, w związku z przyjętą koncepcją intensywnej kolektywizacji rolnictwa. Pod koniec tego okresu (1954-1956) dostrzeżono, że spółdzielnie produkcyjne okazały się niewydolne produkcyjnie i należało zwrócić się o wsparcie do sektora indywidualnego.

Drugi okres kształtowania służby rolnej obejmujący lata 1957-1990, należał do najbardziej zmiennych, jeśli chodzi o miejsce i źródła zatrudniania służby rolnej, który realizowano przy jednoczesnym dążeniu do jej wzrostu ilościowego. Miejsca pracy służba rolna znajdowała w związkach kółek rolniczych, gromadzkiej i gminnej radzie narodowej, związkach i zrzeszeniach branżowych a także w spółdzielczości i przemyśle rolno-spożywczym (tabela 1).

I wreszcie trzeci okres przypadający na czas od 1991 r. do naszych czasów, charakteryzujący się usytuowaniem służby doradczej w ośrodkach doradztwa rolniczego, które początkowo funkcjonowały na podstawie decyzji wojewodów a więc bez rządowej ustawy, a od 2004 r. znalazły umocowanie prawne w postaci ustawy sejmowej i znalazły się w orbicie prawodawstwa unijnego.

Procesowi kształtowania służb rolnych i doradczych towarzyszyła refleksja naukowa związana nie tylko z jej strukturą organizacyjną i usytuowaniem zawodowym, ale także z teoretycznymi problemami przekazu wiedzy i upowszechniania postępu rolniczego. Początkowo próbowano nawiązywać do pojęć stosownych w okresie międzywojennym jako agronomia społeczna, jak przykładowo czynił to Pawlikowski (Pawlikowski, 1975).

Z kolei Maziarz (1975) proponował stosować pojęcie upowszechniania wiedzy i postępu rolniczego, które oznaczało udzielanie przez pracowników służby rolnej, specjalnie do tego powołanych i upoważnionych, pomocy fachowej rolnikom-producentom w konkretnych sprawach zawodowych, zobowiązanych do racjonalnego prowadzenia gospodarstwa. Pomoc ta polegała na przekazywaniu rolnikom odpowiednich informacji oraz instruktażu z zakresu przyrodniczych, technicznych i ekonomicznych zagadnień produkcji rolniczej, jak też przekonywaniu i nakłanianiu do racjonalnego działania w kierunku nieustannego ulepszania organizacji gospodarstw i technologii produkcji (Maziarz, 1975).

Według Kujawińskiego (2009) doradztwo rolnicze to swoisty rodzaj edukacji rolniczej, polegającej na automotywacyjnym i intencjonalnym współdziałaniu partnerskim rolnika z doradcą rolniczym, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych rolnika znajdującego się, bądź mogącego się znaleźć, w określonej sytuacji problemowej oraz pozwalającym: przygotować rolnika do podejmowania skutecznych działań, zapobiegających niepowodzeniom w jego pracy we własnym gospodarstwie rolnym. Nastawić i wdrożyć rolnika do samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów zawodowych (Kujawiński, 2009).

Firlej i Rydz (2012) uważają, że doradztwo rolnicze należy traktować jako dziedzinę nauk andragogicznych, która posiada wyodrębniony przedmiot badań, własne podstawowe pojęcia, narzędzia badawcze, zaplecze, kadre pracowników naukowych oraz wykorzystuje w praktyce metody badań naukowych. Przedmiotem zainteresowań doradztwa rolniczego, jako dyscypliny naukowej są funkcje

zawodowe doradców rolniczych, typologia rolników będących partnerami doradcy w procesie doradczym oraz podstawowe składniki tego procesu, jak: cele, treści, formy, metody i środki (Firlej i Rydz, 2012).

Na podstawie powyższych przykładów można powiedzieć, że doradztwo rolnicze jako nauka i dyscyplina naukowa oraz przedmiot nauczania akademickiego, nie doczekało się spójnej, pogłębionej i jednolitej definicji tego pojęcia.

4. System Doradztwa Rolniczego (FAS – Farm Advisory System)

Poszerzanie Unii Europejskiej odbywało się etapami, przy czym wstępujące kraje do Wspólnoty charakteryzowały się własnymi, historycznie ukształtowanymi organizacjami skupiającymi służby rolne. Niektóre kraje członkowskie pozbawione były w ogóle służb rolnych. Dotyczyło to zwłaszcza krajów o zaawansowanym rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych, jak Czechy, Słowacja, Bułgaria, Rumunia, itp.

Do Wspólnoty w 2004 r. przyjęto 10 nowych krajów członkowskich, przy czym proces rozszerzeniowy odbywał się w połowie Wieloletnich Ram Finansowych (2000-2006), co między innymi spowodowało przyznanie dopłat bezpośrednich na niskim poziomie. W okresie poprzedzającym ten proces ukazało się rozporządzenie Rady (WE) z 2003 r. zapowiadające, że do 2007 r. państwa członkowskie ustanowią system doradztwa dla rolników w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem. Definicję systememu doradztwa rolniczego określono poprzez spełniane funkcje związane z wymogami podstawowymi w zakresie zarządzania oraz zasady dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska. Dla nowych państw członkowskich proces zorganizowanego systemu rozłożono na trzy lata.

Unia Europejska poprzez ustanowienie systemu doradztwa rolniczego dążyła do pełnego wypełnienia dyrektywy dotyczącej wspierania rolników korzystających z dopłat bezpośrednich. Jednocześnie nie wskazała na konieczność przyjęcia jednolitego modelu służb rolnych, lecz określiła dziedziny wsparcia jakie należy przyjąć we wszystkich krajach członkowskich i to w odpowiednim czasie. Ogólnie przyjęta formuła zmierzała do tego, aby rolnicy lepiej zrozumieli i przestrzegali przepisy dotyczące szeroko rozumianego środowiska naturalnego i zdrowia publicznego. Obowiązki na poziomie gospodarstwa przyjęły postać zasady współzależności, zazielenienia, kwalifikowalności gruntów, modernizacji gospodarstw, budowy konkurencyjności, orientacji rynkowej czy promocji przedsiębiorczości.

FAS oprócz swojej konwencjonalnej funkcji polegającej na dostarczaniu wiedzy na rzecz poprawy produktywności rolnictwa, spełniał szereg nowych funkcji, takich jak łączenie drobnych rolników z rynkami o wysokiej wartości i rynkach

eksportowych, promowanie zrównoważonych środowiskowo technik produkcji oraz radzenie sobie ze skutkami pandemii i innych wyzwań zdrowotnych, które mają wpływ na rolnictwo.

Stosunkowo szybko okazało się, że ramy nakreślone dla FAS są za wąskie i nie obejmują całego spektrum wiedzy i innowacji rolniczych, mających do odegrania kluczową rolę w pomaganiu rolnikom stojącym przed poważnymi wyzwaniami. Obejmowały ponadto zapewnienie długoterminowego bezpieczeństwa żywnościowego, pogłębioną ochronę środowiska i działania na rzecz klimatu oraz wzmocnienie struktury społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich.

W związku z tym, w rozporządzeniu PE i Rady z 2013 r., poszerzono zakres działania w systemie doradztwa rolniczego o następujące czynniki:

- praktyki rolnicze korzystne dla klimatu i środowiska, zmierzające do utrzymania użytków rolnych,
- działania na poziomie gospodarstwa przewidziane w programach rozwoju obszarów wiejskich, mające na celu modernizację gospodarstw, budowanie konkurencyjności, integrację sektorową, innowację oraz zorientowanie na rynek, a także promowanie przedsiębiorczości,
- wymogi na poziomie beneficjentów, w szczególności wymóg zgodności z ogólnymi zasadami integrowanej ochrony przed szkodnikami,
- promowanie przekształcania gospodarstw i dywersyfikacji ich działalności gospodarczej,
- zarządzanie ryzykiem i wprowadzanie odpowiednich działań prewencyjnych przeciwdziałających skutkom klęsk żywiołowych, katastrof oraz chorób zwierząt i roślin,
- informacje dotyczące łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej, różnorodności biologicznej i ochrony wód, jak określono w załączniku I do niniejszego rozporządzenia.

Czynnikami sprzyjającymi funkcjonowaniu systemu doradztwa rolniczego było przyjęcie działania w ramach PROW związanego z korzystaniem z usług doradczych, które urzeczywistniano we wszystkich perspektywach finansowych. Beneficjentami działania byli bezpośrednio rolnicy, doradcy z ośrodków doradztwa rolniczego, bądź doradcy komercyjnych podmiotów doradczych. Cele doradzania urzeczywistniano poprzez wdrażanie kompleksowego programu działania, obejmującego kwestie związane z zasadami wzajemnej zgodności, z ułatwieniem restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych, z równoczesnym dbaniem o efektywność działania i środowisko naturalne.

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 przyjęto działanie Sieć Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego, mające na celu wspieranie sieci europejskiego partnerstwa innowacyjnego na rzecz wydajnego i zrównoważonego

rolnictwa oraz w celu umożliwienia kontaktów między grupami operacyjnymi, służbami doradczymi i badaczami. Celem sieci Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego (EPI) było ułatwianie wymiany wiedzy fachowej i dobrych praktyk, ustanawianie dialogu pomiędzy rolnikami i społecznością badawczą oraz ułatwianie włączania wszystkich zainteresowanych stron w proces wymiany wiedzy.

5. System Wiedzy i Innowacji Rolniczych (AKIS – Agricultural Knowledge and Innovation System)

Powstanie systemu doradztwa rolniczego nie spełniało oczekiwań zarówno środowiska naukowego, profesjonalnych doradców, jak i samych producentów rolnych. Stąd stosunkowo wcześniej badacze i osoby związane z ruchem innowacyjnym podjęli w ramach Stałego Komitetu Badań Rolniczych (SCAR) prace merytoryczne i koncepcyjne, zmierzające do wypracowania nowego modelu doradztwa rolniczego.

AKIS stał się koncepcją teoretyczną, która twórczo rozwinęła dotychczas używane pojęcie FAS. AKIS skierował swoją uwagę na bardziej praktycznie opisywanie procesów dostarczających wiedzę, na wielką różnorodność podmiotów zaangażowanych w rolnictwo, na nowe zjawiska nieznane dotychczas na obszarach wiejskich. Wśród partnerów AKIS występują rolnicy, doradcy, badacze, dostawcy usług edukacyjnych i szkoleniowych, ośrodki medialne, jednostki organizacyjne, ministerstwa, placówki handlowe i wszystkie inne podmioty. W ramach AKIS podkreślano, że istniejący „liniowy model” transferu wiedzy nie jest wystarczająco dostosowany do wymogów rolnictwa XXI wieku. AKIS powinien być dynamicznym i zmieniającym się w czasie systemem, pozwalającym na rozwiązanie pojawiających się nowych problemów i wyzwań nieznanymi nam współcześnie.

W Rozporządzeniu PE i Rady z 2021 r. skierowanym na perspektywę finansową WRR na lata 2023-2027, można znaleźć definicję AKIS, jako systemu wiedzy i innowacji w rolnictwie, który oznacza przepływ informacji o praktykach oraz wiedzy, zachodzący między osobami, organizacjami i instytucjami, które wykorzystują i rozwijają wiedzę na potrzeby rolnictwa oraz powiązanych dziedzin (Rozporządzenie PE i Rady, 2021). Wskazano jako potrzebne, aby każde państwo członkowskie miało możliwość finansowania działań mających na celu wymianę wiedzy i innowacji. AKIS powinien ułatwiać rolnikom opracowywanie strategii na poziomie gospodarstwa. Ponadto, jako ważne uznano, aby każde państwo członkowskie mogło ustanowić strategię rozwoju technologii cyfrowych, związanych z automatyzacją i robotyzacją.

W planie strategicznym WPR (2023-2027) realizacja AKIS definiowana jest przez usługi doradcze dla rolników. Tak więc usługi doradcze stanowią część składową planów strategicznych WPR, jako system świadczenia usług doradczych dla

rolników i innych beneficjentów wsparcia w ramach WPR w zakresie gospodarowania gruntami oraz prowadzenia gospodarstwa.

Usługi doradcze dla rolników świadczone będą z uwzględnieniem istniejących praktyk rolniczych, które biorą pod uwagę wymiar gospodarczy, środowiskowy i społeczny. Usługi powinny dostarczyć aktualną wiedzę, która opiera się na wynikach opracowanych badań naukowych i projektów innowacyjnych. Usługi doradcze dla rolników są zintegrowane z powiązаныmi ogniwami między sobą, a więc między usługami doradczymi dla rolników, przez naukowców, organizacje rolników i inne odpowiednie zainteresowane strony tworzące AKIS.

W ramach usług doradczych dla rolników stosowana będzie pomoc w całym cyklu rozwoju gospodarstwa, w tym:

- w zakresie rozpoczynania działalności po raz pierwszy,
- konwersji systemów produkcji w odpowiedzi na potrzeby konsumentów,
- innowacyjnych praktyk i technik rolniczych służących zwiększaniu odporności na zmianę klimatu,
- agroleśnictwa i agroekologii,
- poprawy dobrostanu zwierząt,
- norm bezpieczeństwa i wsparcia społecznego.

Wspieranie Systemu Wiedzy i Innowacji Rolniczych w ramach PROW 2023-2027, znajduje odzwierciedlenie w działaniu wymiana wiedzy i upowszechniania informacji, które ma na celu przyczynienie się do realizacji celów szczegółowych, przy jednoczesnym szczególnym ukierunkowaniu na ochronę przyrody, środowiska i klimatu, w tym na działania w zakresie edukacji i podnoszenia wiedzy w dziedzinie środowiska oraz na rozwój przedsiębiorczości i społeczności wiejskich.

W sekcji dotyczącej elementów zapewniających modernizację WPR wymaga się, aby zapewnić opis struktury organizacyjnej AKIS oraz określić w jaki sposób zostanie osiągnięty cel przekrojowy przy zapewnieniu przepływu wiedzy i usług w zakresie innowacji.

Nowym zjawiskiem w rozporządzeniu PE i Rady z 2021 r. było przyjęcie krajowych i europejskich sieci do spraw WPR. Krajowe sieci będą tworzone na potrzeby kontaktów na szczeblu krajowym między organizacjami i organami administracji, doradcami, naukowcami i innymi podmiotami zaangażowanymi w innowacje oraz innymi podmiotami w dziedzinie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich. Na szczeblu Unii Europejskiej europejska sieć WPR ma na celu objęcie krajowych sieci, organizacji i struktur administracyjnych z sektora rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich jedną siecią kontaktów. Krajowa sieć WPR ma spełnienia następujące cele:

- zwiększenie zaangażowania wszystkich odpowiednich zainteresowanych stron we wdrażanie planów strategicznych WPR oraz ich opracowywanie,

- wspieranie organów administracji państw członkowskich w realizacji planów strategicznych WPR oraz przejściu na model realizacji oparty na realizacji celów,
- przyczynienie się do podniesienia jakości działań służących wdrażaniu planów strategicznych WPR,
- przyczynienie się do informowania ogółu społeczeństwa i potencjalnych beneficjentów o WPR i o możliwościach finansowania,
- sprzyjanie innowacyjności w rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich oraz wspieranie wzajemnego uczenia się i włączania wszystkich zainteresowanych stron w procesy wymiany i rozwijania wiedzy oraz wspieranie interakcji między takimi stronami,
- przyczynianie się do rozwijania zdolności i prowadzenia działań w zakresie monitorowania i oceny,
- przyczynianie się do rozpowszechniania rezultatów planów strategicznych WPR.

Wspieranie AKIS zapewnia europejskie partnerstwo innowacyjne na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa, które łączy strategie i instrumenty na rzecz rozwoju innowacji. Wśród szczegółowych celów partnerstwa można wymienić:

- tworzenie wartości dodanej poprzez tworzenie silniejszych powiązań między badaniami a praktykami rolniczymi oraz zachęcanie do szerszego stosowania dostępnych innowacyjnych rozwiązań,
- łączenie innowacyjnych podmiotów i projektów,
- promowanie szybszego i szerszego wdrażania innowacyjnych rozwiązań w praktyce, w tym wymiany między rolnikami,
- informowanie środowiska naukowego o zapotrzebowaniu na badania w praktyce rolniczej.

W polskich warunkach funkcję jednostki centralnej zapewniającej funkcjonowanie sieci WPR pełnić będzie Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Natomiast wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego będą realizowały zadania sieci na poziomie wojewódzkim. Ogólnie w Planie Strategicznym WPR 2023-2027 działania ukierunkowane zostały na rezultaty, rynek, przyspieszenie modernizacji i pogłębienie zrównoważoności a także w zakresie środowiska i klimatu.

6. Podsumowanie

Przez ponad 150 lat doradztwo towarzyszyło rolnikom w procesie przyswajania wiedzy i upowszechniania szeroko rozumianego postępu w rolnictwie i na wsi. Towarzyszyło najpierw działaniom edukacyjnym i upowszechnieniowym prowadzonym przez stowarzyszenia, kółka rolnicze, szkoły rolnicze a następnie prowadzone

przez coraz bardziej wyspecjalizowanych instruktorów i doradców zatrudnionych w izbach rolniczych, branżowych związkach rolników, spółdzielczości rolniczej, rolniczych rejonowych zakładach doświadczalnych, jednostkach samorządu terytorialnego, a w ostatnich prawie pięćdziesięciu latach, w ośrodkach doradztwa rolniczego.

Stosunkowo wcześniej zrozumiano, że na linii nauka-edukacja-producent rolny brakuje ogniwa, które stanowiłoby pomost między ośrodkami tworzącymi innowacje a adresatami nowych rozwiązań. Ponadto przy konstruowaniu podstaw teoretycznych doradztwa rolniczego korzystano – oprócz samej nauki o rolnictwie – także z innych dziedzin wiedzy, w tym z ekonomii, socjologii wsi, zarządzania i organizacji, techniki rolniczej, czy nawet psychologii społecznej.

Wiek XIX w. był wiekiem niebywałych odkryć i nowych konstrukcji, które adresowane były także do rolnictwa. Wprowadzenie ich do rolnictwa, stojącego na niskim poziomie rozwoju, przy jego rozproszeniu i braku masowych środków przekazu, wymagało niebywalej wyobraźni i determinacji. Posługiwano się głównie słowem i wspomagano ulotkami, gazetkami, plakatami, itp., zaś pogadanki realizowano przy udziale świątlejszych rolników a także kleru, zarządców majątków ziemskich a nawet ludzi z miast, którzy traktowali tę misję jako posłannictwo społeczne. Duże znaczenie wizualne miały pokazy i demonstracje, które organizowano w pojawiających się stacjach doświadczalnych.

Pod koniec XIX w. obok społeczników pojawiają pierwsi profesjonalni instruktorzy, głównie przy mleczarniach, zakładach przetwórstwa rolnego, doświadczalnictwie i hodowli zarodowej.

W okresie międzywojennym stosunkowo szybko zadbane o szkolnictwo rolnicze (ustawa z 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych), izby rolnicze (ustawa z 1928 r. o izbach rolniczych), mleczarstwo (ustawa z 1936 r. o mleczarstwie), hodowlę zarodową (ustawa z 1934 r. o nadzorze nad hodowlą zwierząt). Instruktorzy rolni znaleźli głównie zatrudnienie w izbach rolniczych, w licznych towarzystwach, związkach i organizacjach rolniczych.

Z uwagi na fakt, że początkowo upowszechnianie postępu rolniczego odbywało się siłami społecznymi, przyjęto za właściwe stosować pojęcie agronomii społecznej. Po wojnie próbowano wrócić do tej terminologii, lecz większość badaczy zdecydowało pozostać przy doradztwie rolniczym, a w połączeniu z ekonomiką jako doradztwo w agrobiznesie.

Doradztwo rolnicze jako nauka ma swoje umocowanie w szeroko pojętych naukach rolniczych, także poprzez realizację grantów i przedmiotów dydaktycznych na poziomie akademickim. Badania pozwoliły na ujawnienie nowych zjawisk w tym obszarze, jak znaczenie teorii dyfuzji innowacji rolniczych, określenie kierunków i intensywności przenikania nowości oraz roli i znaczenia partnerów procesu doradczego. Zwrócono uwagę na aktywizację społeczności lokalnych,

profesjonalizację zawodu rolnika, rolę podmiotów pozarolniczych i znaczenie środków masowego przekazu.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i przyjęcie zasad Wspólnej Polityki Rolnej podniosło znaczenie i rangę doradztwa rolniczego, jako celu przekrojowego i instrumentu finansowego zmieniającego rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. Wyższym etapem tego procesu jest stosowanie wieloczynnikowego i wielo-
poziomowego układu ludzi i instytucji, którzy wnoszą nowe wartości do rolnictwa i obszarów wiejskich.

LITERATURA

1. Bronikowski, W. (1938). *Agronomia społeczna jako środek polityki społecznej*. PINGW: Warszawa.
2. Grabski, W. (1928). *Reforma agronomii społecznej*. Nakład własny. Warszawa.
3. Firlej, K., Rydz, A. (2012). System doradztwa rolniczego w Polsce oraz jego wykorzystanie w ramach działania 114 PROW 2007–2013. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*. Bydgoszcz.
4. Kujawiński, W. (2009). *Metodyka doradztwa rolniczego*. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu.
5. Maziarz, Cz. (1975). *Podstawy ogólne metodyki doradztwa rolniczego*. RRZD Karniowice. Kraków.
6. Miklaszewski, S. (1933). Kształcenie i doksztalcanie działaczy i agronomów społecznych, *Rolnictwo, Zeszyt 1*.
7. Pawlikowski, W. (1975). *Agronomia społeczna. Część I. Rozwój agronomii społecznej w Polsce w latach 1918-1939*. PWN.
8. Wawrzyniak, B. M. (2003). *Doradztwo i postęp w rolnictwie polskim*. WTN: Włocławek.
9. Wojtysiak, A. (1937). Polski system agronomii społecznej. *Agronomia społeczna i szkolnictwo rolnicze, Nr 11*.
10. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników oraz zmieniające rozporządzenia (EWG) nr 2019/93, (WE) nr 1452/2001, (WE) nr 1453/2001, (WE) nr 1454/2001, (WE) nr 1868/94, (WE) nr 1251/1999, (WE) nr 1254/1999, (WE) nr 1673/2000, (EWG) nr 2358/71 i (WE) nr 2529/2001.
11. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 352/78, (WE) nr 165/94, (WE) nr 2799/98, (WE) nr 814/2000, (WE) nr 1290/2005 i (WE) nr 485/2008.
12. Rozporządzenie (UE) 2021/2115 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (plany strategiczne WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013.